

Suunad huumori uurimises*

Liisi Laineste

Siinse käsitluse eesmärgiks on anda ülevaade tänapäevase huumoriuurimise põhisuundadest nii Euroopas kui ka Ameerikas.

Kuigi teadlased on huumori kohta mõtteid avaldanud juba aastatuhandeid, algas huumori teaduslik uurimine prantsuse filosoofi Henri Bergsoni ja austria psühholoogi Sigmund Freudi töödega selles valdkonnas. Alates huumoriuurimise esimesest kõrgajast 1970-ndate keskel, kui huumori avastasid enda jaoks psühholoogid ja kirjandusteadlased, on teema aina heterogeensemata seltskonda ligi meelitanud. See pakub suuremaid võimalusi ja laiemat lähtepinda, kuid samas puudub tugev interdistsiplinaarne teooria, millele kõik erinevatest aspektidest lähenejad võiksid toetuda. Ühise teooria puudumine nõrgestab seni loodud uurimuste läbilöögivõimet, tulemused kipuvad üksteist lämmatama ja võivad üldises segaduses lihtsalt märkamatuks jääda. Mahadev Apte pakutud kõikehõlmav teooria jäi paljude jaoks liiga kaugeks, kuuludes ennekõike antropoloogia alale.¹ 1980-ndate aastate alguses tõusis esile grupp interdistsiplinaarsusele orienteeritud teadlasi, kes siiani seda suundumust soosivad. Victor Raskin soovib artiklite valimisel ajakirja *HUMOR: International Journal of Humor Research* (Berlin–New York: Mouton de Gruyter) pakkuda suuremat prioriteeti uurimustele, mis lähenevad teemale interdistsiplinaarse nurga alt; näiteks arvab ta, et avaldamiseks tuleks valida eelkõige artikleid, mis seovad analüüsis mitut paradigmat ja kus viidatakse vähemalt 20 protsendi ulatuses autoritele väljaspool iseenda eriala.² Jätakuvalt tehakse suuri pingutusi huumoriuurimise üldise raamistiku paikapanemiseks. Üks võimalikest kandidaatidest oleks Salvatore Attardo, Willibald Ruchi jt poolt pakutud üldine verbaalse huumori teooria (*General Theory of Verbal Humor*, GTVH).³

Huumoriuurijate paabel otsib oma erinevatele taustadele vaatamata ühist keelt. Teemade mitmekesisus aimub ka nimekirjas soovituslikest uurimissuundadest, mida oodatakse ajakirja *HUMOR: International Journal of Humor Research* toimetuses: antropoloogia, bioloogia, pedagoogika, sotsioloogia, ajalugu, lingvistika, kirjandus, film, matemaatika, arstiteadus, filosoofia, psühholoogia, füsioloogia ja informaatika. Ajakiri loodi aastal 1987 rahvusvahelise interdistsiplinaarse foorumina. Nüüdseks on sellest saanud juhtiv ja kõrgetasemeline huumoriteemaline teadusajakiri maailmas, kuigi ilmuvad veel näiteks *Australian Journal of Comedy*, *Thalia: The Studies in Literary Humor* jt. V. Raskin ja W. Ruch toimetavad Mouton de Gruyteri poolt väljaantavat raamatusarja *Humor Research*, mille raames on ilmunud kaasaegse uurimistöö põhilised tähtteosed.⁴

ISHS (*International Society for Humor Studies*) loodi huumoriuurimise interdistsiplinaarse suuna arendamise eesmärgiga aastal 1988. Info huumoriga seotud põhiliste ürituste ja publikatsioonide

---

* Artikkel on valminud Eesti Teadusfondi grandil "Eesti kaasaenge rahvahuumor" (tunnusnumber 4935) toel.

¹ M. Apte, *Humor and Laughter: An Anthropological Approach*. Ithaca – London: Cornell University Press, 1985

² V. Raskin, *Multidisciplinarity and Visibility vs Disciplinarity and Invisibility*. Ettekanne ISHS 14. konverentsil Bertinoros, Itaalias, 3. – 7. juuli 2002

³ Tegemist on eelkõige lingvistika valda kuuluva katsega seletada nalja ülesehitust ja töömehhanismi. Vt S. Attardo, V. Raskin, *Script Theory Revis(it)ed: Joke Similarity and Joke Representation Model*. – *HUMOR: International Journal of Humor Research* 1991, vol. 4, nr 3/4, lk 293–348; empiirilist tõestust teooriale vt: W. Ruch, S. Attardo, V. Raskin, *Toward an Empirical Verification of the General Theory of Verbal Humor (GTVH)*. – *HUMOR: International Journal of Humor Research* 1993, vol. 6, nr 2, lk 123–136.

⁴ Sarjas on kokku ilmunud kuus raamatut. Viimane neist on Salvatore Attardo raamat "Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis" (2001). Attardol on ilmunud samas sarjas ka teine raamat, "Linguistic Theories of Humor" (1994), mis kujutab endast ülevaadet kõikidest lingvistilistest huumoriteooriatest. Attardo seisukohtade ja üldise verbaalse huumori teooria vastu argumenteerib Robert L. Latta raamatus "The Basic Humor Process. A Cognitive-Shift Theory and the Case against Incongruity" (1998). Igatahes on üldine verbaalse huumori teooria on praegu üks intrigeerivamaid ja tõsiseltvõetavamaid kandidaate aktsepteeritava üldraamistiku loomisel.

kohta leidub Internetis üsna kontsentreeritud kujul.⁵ 1980-ndail aastail valitsenud segadus suundumuste ja eelistuste osas on pärast ISHS-i loomist tunduvalt vähenenud ning huumoriuurijate tegevussuunad ühtlustunud.

Aastast 1976 korraldatakse vaheldumisi USA-s ja Euroopas huumorikonverentse, kokku on neid senini toimunud 21. Praeguseks kuulub enamik korraldajaid ka ISHS-i. Aktivistide tuumik on stabiilselt samasugusena püsinud (Alleen ja Don Nilsen, Viktor Raskin, Mahadev Apte jt), kuid igal aastal täienevad read noorte uurijatega, kellele on iga-aastastel konverentsidel pühendatud nn lootustandvate noorte teadlaste paneelsessioon.

Metauurimusi huumorist ja ülevaateid senistest saavutusest leidub, kuid lähenemiste paljususe tõttu jäädakse neis sageli ühe paradigma piiridesse, näiteks W. Ruchi psühholoogilise lähenemise detailses ülevaates⁶. C. S. Vogel⁷ jt on loendanud ja grupeerinud huumoriteooriaid ning möönnud aukartustäratavalt suurt hulka. Nagu nalju, nii on ka nende kohta käivaid teooriaid raske klassifitseerida. Paljud kuuluvad korraka mitmesse kategooriasse ja mõned ei allu üldse klassifitseerimisele. P. Keith-Spiegel jagas huumoriteooriaid kaheksasse kategooriasse⁸, hiljem on see arv taandunud põhiliselt kolmele: teemad, mis seostuvad naljaga, need, mis puudutavad nalja tegija ja publiku suhteid, ning kolmandad, mis tegelevad publiku reaktsiooni ja selle põhjustega.⁹ Siinses artiklis püüan sellest klassifikatsioonist mööda vaadata ja leida huumori uurimise arvukatele töödele uus võimalik jaotus. Analüüsi aluseks olen võtnud konverentsid aastatest 1999–2003 (v.a 2001, mille programmi polnud kättesaadav) ja leiame seal ettekantu hulgast korduvad teemad, mis omakorda grupeeruvad uuringute põhisuundadeks. Et huumoriga ulatuvad nurkapidi kokku väga paljud distsipliinid, on huumoriga tegelejaid kindlasti rohkem kui ISHS-i kuulub või konverentsidel käib. Eeldan siiski, et konverentsidel ettekantu on piisavalt representatiivne, et analüüsida tänapäevaseid suundi huumori uurimises.

Teemadest, mis igal konverentsil on olnud arvukalt esindatud, võib nimetada järgmisi: etniline huumor (4 aasta jooksul 30 ettekannet), erinevate rahvuste huumor (42), huumor klassiruumis (29) ja töökohal / töökohast (26), huumor kirjanduses, filmis ja muudes kunstiliikides (38), huumori roll psühhoteraapias (28), huumor kui siduv või lahutav element inimsuhetes (27), huumor meedias ja päevakajalised naljad (32). Teemad, mida vähem puudutatakse, on naer ja muud huumori füsioloogilised avaldused (9), visuaalne huumor (16), soolised erinevused nalja tegemises ja mõistmises (15). Ühelgi konverentsil pole olnud keskset teemat, kuid on siiski olnud teatavad tulipunktid. Näiteks 2000. a Jaapanis Osakas toimunud konverents pööras muuhulgas pilgu erinevate kultuuride huumorile; 2003. a Illinoisi ülikoolis USA-s räägiti palju huumorist klassiruumis ja selle mõjust õppetöö tõhususele. Teemade jaotuse võrdleva analüüsi tulemusel näeme, et need on aasta-aastalt püsinud sama mitmekülgsena. Ka Chapman ja Foot väidavad, et uurimises on muutusi toimunud ainult meetodis, teemad on juba alates esimesest huumorikonverentsist (aastal 1976) samaks jäänud (nemad nimetavad põhiteemadena huumori agressiivset funktsiooni ja üleolekut, inkongruentsi, isikuomaduste seost huumorimeelega jt)¹⁰. P. Derks aga tõstab esile, et huumori olemusest ja selle mõõtmise vahenditest on uurimusi piisavalt, uueks ekspansiivseks suunaks on saamas huumori erinevad rakendused (huumori emotsionaalsed, kognitiivsed ja sotsiaalsed faktorid koos hariduse, mälu, hoiakute, loovuse jm valdkondadega).¹¹

⁵ Põhiliseks allikaks on sait: <http://www.uniduesseldorf.de/WWW/MathNat/Ruch/SecretaryPage.html>

⁶ W. Ruch, (ed.), *The Sense of Humor*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1998, lk 1–14.

⁷ C. S. Vogel, *Humor: A Semiogenetic Approach*. Bochum: N. Brockmeyer, 1989, lk 7.

⁸ P. Keith-Spiegel, *Early Conceptions of Humor: Varieties and Issues*. – J. Goldstein, P. McGhee (eds.), *The Psychology of Humor*. New York: Academic Press, 1972, lk 3–39.

⁹ V. Raskin, *Semantic Mechanisms of Humor*. Dordrecht–Boston–Lancaster: D. Reidel Publishing Company, 1985, lk 40–41.

¹⁰ J. A. Chapman, H. H. Foot (eds.), *Humor and Laughter*. New Brunswick–London: Transaction Publishers, 1996, lk xxvii.

¹¹ P. Derks, *Twenty Years of Research on Humor: A View from the Edge*. – J. A. Chapman, H. H. Foot (eds.), *Humor and Laughter*. New Brunswick–London: Transaction Publishers, 1996, lk xix.

Ette- kandeid	Teema ¹²	1999	2000	2002	2003
41	Huumor eri kultuurides (Elaine Gerbert: <i>Japanese Laughing Rituals</i>)	9	18	9	6
38	Huumor kirjanduses, filmis jm kunstides (Elena Bellina: <i>From the Model of musical Competence to the General Theory of Verbal Humor and Its Possible Applications in Music</i>)	10	6	16	6
32	Huumor meedias, päevakajaline (Christie Davies: <i>British Jokes and Humor After Sept 11</i>)	9	2	19	2
30	etniline huumor (Christie Davies: <i>Hating the Italians?</i>)	5	10	10	5
29	Huumor klassis, õppetöös (Banquero, Garces, Parra: <i>Humor as Teaching Strategy: Students Will Decide</i>)	7	3	5	14
28	Huumor psühhoterapias, ravis (Sharron Orovan: <i>Humour Techniques Used in Cognitive Behavioural Therapy Group</i>)	2	5	12	9
28	Huumori definitsioonid, huumori liigitamine, vorm (Gil Greengross: <i>The Evolutionary Psychology of Humor – A New Theoretical Approach Towards Humor</i>)	3	5	14	6
27	Huumori funktsioonid: eraldab või seob inimesi (Rod Martin jt: <i>Distinguishing Potentially Beneficial and Deleterious Aspects of Humor: Further Research With the Humor Styles Questionnaire</i>)	3	7	6	11
26	Huumor töökohal (Paavo Kerkkänen: <i>Connection Between Sense of Humor and Wellbeing at Work of Finnish Chief Police Officers</i>)	12	3	7	4
21	inkongruentsus (Jun'ichi Kawazoe: <i>Jokes as a Category of Discourse</i>)	9	2	8	2
18	eri vanusegruppides (Martin Führ: <i>Humour as a Social and Communicative Competence in Early Adolescence</i>),	4	4	6	4
16	Huumor kõnes (Neal Norrick: <i>Humorous Conversational Narrative</i>)	2	11		3
15	huumor ja sugu (Frances Gray: <i>Belles, Bedpans and a Little Learning: Women in the Welfare State</i>)	3	3	5	4
16	visuaalne huumor (Vladimir Kazanovsky: <i>Witty Illustrations to „Serious“ Texts</i>)	9	5		2
9	naer (Ulrike Günther: <i>What's in a Laugh?</i>)	5		2	2

Tabelis märgitud teemad võib grupeerida laiematesse kategooriatesse, kust selgub, et kõige enam huvitab uurijaid huumor inimeste igapäevaelus, nn psühholoogiline lähenemine, sellele järgnevad huumori sotsioloogilised aspektid, huumori uurimise praktilised küsimused ning huumor kunstides ja koomiksites.

¹² Iga teema juurde on näiteks toodud ettekanne ISHS 14. konverentsil Bertinoros, Itaalias (3.–7. juuli 2002. a).

- Psühholoogiline lähenemine (159 ettekannet 4 aasta jooksul):
huumor klassis, õppetöös, huumor psühhoteraapias, ravis, huumor töökohal, isiklikus elus, eluloo-narratiivis, huumor eri vanusegruppides, huumor kõnes, huumori eraldav ja siduv toime, huumor ja sugu
- Sotsioloogiline lähenemine (103 ettekannet 4 aasta jooksul):
huumor kui ühiskonna peegel, päevakajaline huumor, paroodiad, etniline huumor (nt huumor erinevates kultuurides)
- Huumoriteooriad (68 ettekannet 4 aasta jooksul):
inkongruentsus, definitsioonid, huumori liigitamine ja vorm, naer, lingvistiline ja kognitiivistlik lähenemine, huumori (eelkõige lihtsa huumori, nt kalambuuride) põhiliste koostisosade määramine ja katsed kirjutada programme, mis suudaksid luua huumorit (*computational humor*)
- Huumor sõna- ja pildikunstis (54 ettekannet 4 aasta jooksul)
visuaalne huumor, huumor kirjanduses, filmis, muusikas

Psühholoogiline lähenemine

Huumor võib avalduda kõikvõimalikul moel: traditsioonilise õvangi-tüüpi naljandina, puändiga naljana, keerdküsimusena, tordiga-näkku-naljana (*slapstic comedy*), situatsioonikoomikana; enamasti naeravad inimesed aga nõ ilma naljata. R. R. Provine vaatles 10 aasta pikkusel perioodil inimeste vestlusi tänaval, ostukeskustes, ülikooli territooriumil jm, ning analüüsis üle 2000 juhtumi. Ta uuris inimeste naermisagedust ja selle põhjusi ning leidis, et naerdakse hoopis vastuseks fraasidele nagu “Vaata kes sealt tuleb!” või “Kuidas sul läheb?”, st vestluses positiivset tagasisidet andes.¹³ Naer on nõ sotsiaalseid suhteid kooshoidev liim. Koos naermine suurendab kokkukuuluvustunnet ja lähendab suhteid (*bonding*¹⁴). Uurimused näitavad, et enesekindlus sotsiaalsete suhete loomisel ja suhete hulk on positiivselt korreleeritud huumori kasutamisega igapäevaelus. Huumor lihtsustab suhtlemist nii võõraste kui ka sõpradega. Inimesed, kes suhtuvad pisimuredesse huumoriga ja aitavad ka teistel seda teha, on suhetes edukamad ja see loob omakorda suuremat enesekindlust suhete loomisel ja säilitamisel.¹⁵ Igapäevavestluses kasutatava huumori analüüs viib mõttele pühendada enam tähelepanu huumori eesmärgipäraste kasutamise võimaluste uurimisele, et parandada inimeste toimetulekut ja edukust oma erialadel. Valdkonnad, kus nn huumoritreening¹⁶ kasuks võiks tulla, on meditsiin, ärivestlused, tootetutvustused ja akadeemilised esinemised, politseitöö jm pingelised ametid jne. Klassiruumis on peetud sobilikuks käituda vaoshoitult ja huumorivabalt, kuid huumoriuurijad kinnitavad, et see pole õppimise seisukohalt kõige õigem. Naljake teemakohaste märkuste positiivne mõju kogu aine meeldejätmisele on tõestatud, huumori kasutamine õppeaine tutvustamisel suurendab õpilaste tähelepanu klassis.¹⁷ Õpilased hindavad naljalembeseid pedagooge kõrgemalt kui nende huumorivaeseid ametikaaslast, kes vihastuvad kergemini. Huumori kasutamine ei põhjusta õpetaja autoriteedi langust.¹⁸ Huumoril on terapeutiline mõju. Huumor leevendab valu (näiteks vähenes valu reumahigetel, kes

¹³ R. R. Provine, *Laughter*. – *American Scientist* 1996, vol. 84, nr 1, lk 38–47.

¹⁴ P. Lyman, *The fraternal bond as joking relationship: A case study in the role of sexist jokes in male group bonding*. – M.S. Kimmel, (ed.), *Changing men: New directions in the research of men and masculinity*. Newbury park, CA: Sage, 1987, lk 166–171.

¹⁵ J. B. Nezelek, P. Derks, *Use of Humor as Coping Mechanism, Psychological Adjustment, and Social Interaction*. – *HUMOR: International Journal of Humor Research* 2001, vol. 14, nr 4, lk 395–413.

¹⁶ Huumorimeelt arendavatest programmidest on ülevaade artiklis: O. Nevo, H. Aharonson, A. Klingman, *The Development and Evaluation of a Systematic Program for Improving Sense of Humor*. – W. Ruch (ed.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 1998, lk 385–404.

¹⁷ D. Zillmann, J. Bryant, *Uses and Effects of Humor in Educational Ventures*. – P. E. McGhee, J. H. Goldstein, (eds.), *Handbook of Humor Research: Volume II*. New York: Springer-Verlag, 1983, lk 173–194.

¹⁸ B.C. Banquero, C. V. Garcés, S. R. Parra, *Humor as eaching Strategy: Students Will Decide*. Ettekanne ISHS 14. konverentsil Bertinoros, Itaalias (3.–7. juuli 2002.a).

lisaks C-vitamiini söömisele ja meeldivas keskkonnas viibimisele vaatasid episoode huumorisarjast “Varjatud kaamera”), parandab elukvaliteeti, suurendades endorfiinide hulka¹⁹, muudab inimese sotsiaalses plaanis vastuvõetavamaks ja aitab luua tasuvamaid suhteid²⁰ jne.

Sotsioloogiline lähenemine

Huumori sotsiaalse aspekti kirjeldamiseks on võimalik läheneda kaheti. Ühed uurijad tuginevad üleolekuteooriatele (*superiority theories*) ja peavad teise (võõra) grupi allasurumist anekdoodi sotsiaalseks funktsiooniks (nn funktsionalistlik dispositsiooniteooria); teised loevad agressiivsuse mõistet huumori kirjeldamise juures pigem eksitavaks kui tulemuslikuks ja eelistavad rääkida huumorist kui ühiskonda peegeldavast nähtusest, mille abil saab avastada vastuolusid, valupunkte või varjatud vaateid ühiskonnas toimuvale (kultuurilis-ajalooline teooria). Anekdootide agressiivsus on uurijatele palju kõneainet pakkunud.²¹ Kõigis huumori sotsioloogilistest või psühholoogilistest aspektidest kõnelevais uurimustes on agressiivsus keskseks mõisteks, mille suhtes enamik käsitlejatest on asunud mingile argumenteeritud seisukohale, olgu see siis poolt või vastu. Agressiivsuse üle huumoris mõtiskles juba Aristoteles, hilisemaist klassikutest mainitakse selles kontekstis veel Hobbes'i ja Bergsoni.²² Kaaluka panuse huumori kui baasiliselt agressiivse nähtuse uurimisse andis Freud, kes aastal 1905 kirjutas oma raamatus *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*, et kui nali pole nn süütu nali (sõnamäng vms), võib tal olla kaks funktsiooni: vaenulikkus (agressioon või kaitse) või obtsöönsus (enese eksponeerimine).²³

Kõige enam tähtsustavad agressiivsuse rolli (etnilistes) anekdootides funktsionalistliku dispositsiooniteooria loojad La Fave, Zillmann ja Cantor.²⁴ Nad väidavad, et huumorit tajutakse ainult kellegi või millegi halvustamise või kannatadasaamise tagajärjel, so huumorit ilma agressiivsusega ei eksisteeri. Agressiivsusele anekdoodis omistatakse kahte laadi funktsionaalseid seletusi: üleoleku näitamine ja alaväärsustunde ületamine. Kõnealune teooria eitab, et iseenda või oma (referent)grupi pihta suunatud anekdoot võib naljakas tunduda – inimesel puudub võime iseenda või talle meeldivate objektide üle naerda.

Rääkides anekdootide funktsioonist, jõuame varem või hiljem vastuoluni, mis on uurijaid kimbatuse viinud: kas huumor, mis tekitab eelkõige positiivseid elamusi, võib olla funktsiooni poolest hoopis tigiduse väljaelamise turvaliseks kanaliks? Tähelepanekud kinnitavad, et aktiivsed huumoriloome perioodid jäävad aega ja ühiskonda, kus tõesti leidis, mille vastu võidelda (nt autoritaarne riigikord, ideoloogiline surve ja olmeline viletsus omaaegses

¹⁹ C. F. Levinthal, *Messengers of paradise: Opiates and brain chemistry*. New York: Anchor Press/Doubleday, 1988, lk 44–50; uuriti endorfiinide toimet (endorfiinid on peptiidid, mis vähendavad valu ja tekitavad eufooriat).

²⁰ K. H. Craik, A. P. Ware, *Humor and Personality in Everyday Life*. – W. Ruch, (ed.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 1998, lk 63–94.

²¹ Sel teemal arutleb S. C. Vogel raamatus “Humor: A Semiogenetic Approach” (lk 11–17), kuid jätab mainimata Christie Davise, kes oma kirjutistes tõestab järjekindlalt huumori ja agressiivsuse seostamatust – vt nt C. Davies, *The Mirth of Nations*. New York: Transaction Publishers, 2002, lk 201–228.

²² S.C. Vogel, *Humor: A Semiogenetic Approach*, lk 6.

²³ S. Freud, *Jokes and Their Relation to the Unconscious*. New York–London: W.W. Norton & Co, 1989, lk 171–193.

²⁴ Dispositsiooniteooriale pinda rajanud uurimistööd alustati juba 1930ndatel, kui Wolff uuris erinevate gruppide – juutide, katoliiklaste, protestantide jt – reaktsiooni vastavaid gruppe halvustavatele anekdootidele (H.A. Wolff, C. E. Smith, H. A. Murray, *Psychology of Humor: A Study of Responses to Race-Disparagement Jokes*. – *Journal of Abnormal and Social Psychology* 1934, vol. 28, nr 4, lk 341–365. Saadi nii hüpoteese toetavaid kui ümberlukkavaid tulemusi, kusjuures viimase põhjuseks loeti katseisiku grupikuuluvuse ja hoiakute väärast hindamist. La Fave täiendas seniuuritut väitega, et nalja teeb positiivse valentsiga grupi üleolek ja negatiivse valentsiga grupi lüüasaamine (vt nt L. La Fave, J. Haddad, W. A. Maesen, *Superiority, Enchanced Self-Esteem, and Perceived Incongruity Humour Theory*. – A. J. Chapman & H. C. Foot (eds.), *Humour and Laughter: Theory, Research and Applications*, 1996, lk 63–92). Selle vastu argumenteerisid Zillmann ja Cantor, kes nimetasid oma teooria dispositsiooniteooriaks ja tegelesid selle valideerimise ja laiendamisega, nt D. J. Zillmann, J. R. Cantor, *A Disposition Theory of Humor and Mirth*. – A. J. Chapman & H. C. Foot (eds.), *Humour and laughter*, lk. 331–341.

Nõukogude Liidus). On huumor siis vahendiks, millega enda ohustatud positsiooni hetkeks “mängult” tagasi võita ja anda ohustajale hoop valusasse kohta? Kuigi selleteemalisi uurimusi napib, võib väita, et anekdootide teadlik enda teenistusse rakendamine ei too soovitud tulemusi, vaid võib hoopis algse eesmärgi vastu töötama hakata.²⁵ Ka huumori levik pole üheselt korrelatsioonis pingeliste oludega ühiskonnas. Näiteks Davies analüüsib poolakaid naeruväärivaid anekdoote USA-s ja leiab, et nende levimise kõrgpunkt jääb hoopis hilisemasse aega kui poolakate massiline sisserändamine, millal ameeriklased end põhjendatult ohustatuna tundsid.²⁶

Hüpotees anekdootide sotsiaalsest funktsionaalsusest püsib tänase päevani,²⁷ kuigi mõned uurimused on tõestanud, et anekdootide rääkimise taga pole agressiivsust, vaid esiteks inimlik mängulust ja teiseks ühiskonna sotsiaalsete olude dünaamika (nt reaktsioon immigrantidele, muutused mingi grupi elatusasemes vms).²⁸ Agressiooni-eeldus ei kehti ka enesekohase huumori puhul (nt juudi või õoti naljad, mida mõtlesid 20. sajandi teisel poolel välja vastavalt juudid ja õotlased). Etnilise huumori tekketaustaks on sageli pinge mingi territooriumi keskuse ja äärealade vahel. Psüühiline ja/või füüsiline piiripealsus annab tõuke naljade sünniks.²⁹ Eestis esindavad perifeerseid grupe setud, hiidlased, saarlased, aga ka lähinaabritest soomlased, lätlased ja venelased. Ka Eestis uuritud soomlaste-estlaste vastastikused anekdoodid ja nende tajumine pigem mängulise kui agressiivse on tõestuseks Davies’i vaadetele huumori funktsiooni kohta.³⁰

Püstitub ka küsimus anekdootide ohust ühiskonnale: kas väidetavalt agressiivsed anekdoodid ajendavad inimesi muutma oma stereotüüpe nalja objekti kohta, kas huumor võib mõjuda samamoodi nagu pealtnähtud vägivald televisioonis või tänaval (tõsi küll, ka televisioonivägivalla mõju kohta on avaldatud vastakaid arvamusi).³¹ Sellele pidevalt diskuteeritavale hüpoteesile pole õnnestunud selget tõestust leida, kuigi dispositsiooniteooria pooldajad seda meeleldi näeksid. J. M. Olson, G. R. Maio ja K. L. Hobden on teinud mitmeid katseid selgitamiseks anekdootide mõju stereotüüpidele, kus eeldatakse, et anekdoodid saavad negatiivsetest, etnilisi grupe halvustavatest stereotüüpidest inspiratsiooni. Katseskeemides, kus enne ja pärast halvustavate anekdootide kuulamist mõõdetakse hoiaku muutumist mingi grupi suhtes, peetakse loomulikuks seose olemasolu ning keerukaks ainult selle demonstreerimist. Kui oodatud muutust ei järgne, otsitakse vigu katseskeemis, katsealustes vms.³² Samad uurijad on leidnud, et etniline huumor mõjutab stereotüüpe (kuigi mitte hoiakuid) pilkealuse grupi suhtes,³³ eriti anonüümses situatsioonis.³⁴ Vastukaaluks on uurimused, mis väidavad, et anekdoodiskriptid

²⁵ L. Joon, Anekdooidid ideoloogia tööriistana: “Hallaste ja Murutari juhtumi” analüüs. – Teekond. Pro folkloristica. M. Hiiemäe, K. Labi. (toim). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2003, lk 15–32.

²⁶ C. Davies, *The Mirth of Nations*, lk 204–205.

²⁷ S. Juni, B. Katz, *Self-Effacing Wit as a Response to Oppression: Dynamics in Ethnic Humor*. – *Journal of General Psychology* 2001 (http://www.findarticles.com/cf_0/m2405/2_128/77674934/p1/article.jhtml).

²⁸ C. Davies, *Ethnic Humor Around the World: A Comparative Analysis*. Bloomington: Indiana University Press, 1990, lk 345–350.

²⁹ K. L. Kilcup, *Humor and Ethnicity in the Americas / On the Borderlands*. – *Studies in American Humor*, New Series 2000, vol. 3, nr 7, lk 213–230.

³⁰ L. Joon, Etniline huumor sotsiaalses kontekstis: Eesti ja Soome. – *Lemmeleht. Pro folkloristica*. M. Hiiemäe, K. Labi ja J. Oras (toim). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2002, lk 25–37.

³¹ Ülevaadet televisioonis nähtava vägivalla (aga ka lihtsalt teleri vaatamise) ja agressiivse käitumise seostest vt artiklis: H. Paik, G. Comstock, *The effects of television violence on antisocial behavior: A meta-analysis*. – *Communication Research* 1994, vol. 21, nr 4, lk 516–546.

³² J. M. Olson, G. R. Maio, K. L. Hobden, *The (Null) Effects of Exposure to Disparagement Humor on Stereotypes and Attitudes*. – *HUMOR: International Journal of Humor Research* 1999, vol. 12, nr 2, lk 195–219.

³³ G. R. Maio, J. M. Olson, J. E. Bush, *Telling Jokes that Disparage Social Groups: Effects on the Joke Teller's Stereotypes*. – *Journal of Applied Social Psychology* 1997, vol. 27, nr 22, lk 1986–2000.

³⁴ K. L. Hobden, J. M. Olson, *From Jest to Antipathy: Disparagement Humor as a Source of Dissonance-Motivated Attitude Change*. – *Basic and Applied Social Psychology* 1994, vol. 15, nr 3, lk 239–247.

ja stereotüübid on eraldiseisvad nähtused ega mõjuta teineteist.³⁵

Lisaks anekdootidele, mille seosed ühiskondlikus plaanis toimuvaga on otseselt jälgimatud, tekivad aeg-ajalt anekdooditsüklid, mis laenavad oma ainese vahetult ühiskonnas toimuvast. Mõned neist teemadest on pikaalisemad (poolakad USA-s, blondiinid läänes, elevandid külmkapis jms), teised algavad äkki ja kaovad niisama kiiresti (katastroofinalja tsüklid, nt Estonia katastroofi või Challengeri kohta, Clintoni-naljad USA-s, metanooli-naljad Eestis). Anekdooditsüklite funktsioon on ebaselge, hüpoteesidena on toodud hirmu väljaelamist,³⁶ üliküllusliku info töötlemisvajadust, anonüümse kommenteerimise tarvet.³⁷ Enamik kaasaegseid uurimusi naljatsüklite või päevakajaliste anekdootide kohta tsiteerib Alan Dundesi arutlusi naljade tekkepõhjustest, nt B. Ellis terrorismihuumorist,³⁸ J. P. Goodwin AIDS-i teemalisest huumorist,³⁹ K. Ryan ja J. Kanjorski seksistlikest naljadest ja nende mõjust tegelikule suhtumisele naissoo esindajatesse.⁴⁰ Päevakajalise huumori toel saab jälgida anekdootide kui võimalike hoiakumuutjate toimet. Ühiskonnas toimub mingi sündmus, mis ajendab anekdoote looma või vanu kohandama, ja nende anekdootide levik omakorda avaldab inimestele mingit mõju. Soodsa keskkonna pakub sedalaadi uuringuteks Internet. Eesti netiaines on uuringuteks eriti sobiv. Eesti internetihuumorit on kogutud aastast 1998, enamuse materjali on ajaliselt, vahel ka ruumiliselt määratletav. Eesti internetihuumori suur pluss on see, et materjal asub suhteliselt piiratud hulgas saitides. Näiteks dünaamilisi anekdoodi avaldamise kohti on olnud ainult mõni, nendest suurimad Sünerkomi Jokebook (aastatel 1996–2001) ja praegu Delfi Naljaleht (www.delfi.ee/jokes). Kuigi aastatel 2000–2001 üritati luua mitmeid teisigi naljaportaale, siiski ei kogunud need endi ümber kasutajate kriitilist massi ega läinud aktiivselt käima, nt *fun.future.ee*. Suuremaid staatilisi lehekülgi on praegu nt Top.ee (<http://www.top.ee/meelelahutus/>).

Kultuuride kokkupuutel saavad nähtused teisi tähendusi ja mõõtmeid. Vääritimõistmine on sageli naeruks ühiskonnas, kus on kasutusel mitmeid keeli ja kus segunevad mitmed rahvused – see nähtub nt Kameruni huumoris.⁴¹ Naljad ületavad levides kultuuripiire ja muutuvad selle tulemusel. On ka juhte, kus naljad jäävad samaks, kuid leiavad oma niõi (segunemata kohalike naljadega üheks ≡anriks) ja jäävad kõrvuti püsima – vt nt Nagashima uurimust muutustest Jaapani huumoritraditsioonis, kus 19. sajandi lõpus tekitasid suurt huvi ameerika anekdoodid, mida tõlgiti ja loeti kui tutvustust ameerika kultuurist. Traditsiooniline *rakugo* jäi püsima suulises traditsioonis, lääne anekdoodid haarasid monopoli kirjalikus naljapärimuses.⁴²

Huumoriteooriad

Huvi huumoriteooriate, definitsioonide, eriti aga ühtse ja universaalse teooria vastu tõusis uue hooga alates 1980ndate alguses toimunud murrangust. Valitsevaks taotluseks sai uue ja parema

³⁵ M. L. Barron, A Content Analysis of Intergroup Humor. – American Sociological Review 1950, vol. 10, nr 4, lk 88–94.

³⁶ A. Dundes, Cracking Jokes: A Study of Sick Humor Cycles and Stereotypes. Berkeley: Ten Speed Press, 1987, lk 3–29.

³⁷ L. Laineste, Take It With a Grain of Salt: The Kernel of Truth in Topical Jokes. Ettekanne ISHS 14. konverentsil Bertinoros, Itaalias (3.–7. juuli 2002. a).

³⁸ B. Ellis, Making a Big Apple Crumble: The Role of Humor in Constructing a Global Response to Disaster. – New Directions in Folklore 2001, nr 6, lk 322–501.

³⁹ J. P. Goodwin, Unprintable Reactions to All the News That's Fit to Print: Topical Humor and the Media, 2001 (<http://www.temple.edu/isllc/newfolk/reactions2.html>).

⁴⁰ K. Ryan, J. Kanjorski, The Enjoyment of Sexist Humor, Rape Attitudes, and Relationship Aggression in College Students. – Sex Roles: A Journal of Research 1998, vol. 38, lk 743–756.

⁴¹ P. Mbagwana, Some Instances of Linguistic and Literary Resource in Certain Humorous Cameroonianisms. – HUMOR: International Journal of Humor Research 1993, vol. 6, nr 2, lk 195–222.

⁴² H. Nagashima, Use of Foreign Jokes in Japan from China, America, France and Other Countries. Ettekanne ISHS 14. konverentsil Bertinoros, Itaalias (3.–7. juuli 2002. a).

teooria loomine. Huumoriuurijad pole veel siiski oma aine üheses definitsiooniski kokkuleppele jõudnud. Definitsioone huumorile ja sellega seotud mõistetele pakutakse pidevalt, igäüks oma uurimusest lähtuvalt.

Huumori olemust on üritatud valgustada ka kvantitatiivsete meetodite abil. Psühholoogitaustaga uurijad on arendanud välja mitmeid huumorimeele teste. Esimesena otsis empiirilist tõestust filosoofilistele aruteludele huumorimeele kohta H. J. Eysenck, kes rakendas anekdootide naljakuse hindamise uurimisel faktoranalüüsi. Kuni 1980ndateni kasutati katsetes eelkõige anekdoote ja koomikseid; tänapäevased meetodid eelistavad küsimustikke (pigem endakohaseid kui teisi hindavaid).

Küsimusele, mis teeb teksti naljakaks, on püüdnud eriti agaralt vastust otsida lingvistid. Victor Raskin pakkus vastuseid oma teoorias,⁴³ mis toetus skripti kontseptsioonile. Omamaks huumori kvaliteeti, peab tekstil olema kaks vajalikku tunnust: tekst sisaldab kahte eri skripti, need kaks skripti on mingis osas vastandlikud ja mingis osas kattuvad. Vastandlikkusele ehitabki Raskin oma teooria. Rohkem komponente huumoril tema käsitluses pole. Skriptide põhivastandusi on erinevat liiki, nt tegelik/mittetegelik, võimalik/mittevõimalik, normaalne/ebanormaalne. Konkreetsema tasandi vastandusteks on ligi 20 skripti, nt elu/surm, seks/mitte-seks, raha olemasolu / raha puudumine jms, mis kirjeldavad Raskini sõnul kõikide naljade ülesehitust, ja väljaspool neid konstrueeritud naljad ei ole naljakad. Raskin mainib kahte loogilist operatsiooni vastanduvate skriptidega: need on otsene vastandamine (*juxtaposition*) ja eksitav analoogia (*false analogy*). Raskini teooria täiendatud versioonina sündis Salvatore Attardo, Willibald Ruchi ja Victor Raskini poolt arendatud üldine verbaalse huumori teooria (GTVH). See laiendas huumori kognitiivset koostist põhiskriptidelt nn teadmussressurssidele (*knowledge resources*), mis on hierarhiliselt organiseeritud kuude kategooriasse: skript, situatsioon, loogiline operatsioon, nalja objekt, narratiiv ja tekst. Nalja analüüsi alustatakse kõige madalamalt, so teksti tasandilt, vaadeldakse sõnavara ja muud huumorianalüüsiga otseselt mitte seotut. Teine tasand, narratiivne strateegia ehk teksti retooriline ülesehitus võib olla lihtne ja kronoloogiline või näiteks nn kolmikstruktuuriga (eestlane, sakslane ja venelane; esimesel, teisel ja kolmandal päeval jms). Paljud internetis ringlevad naljad on üles ehitatud küsimustena ja meenutavad struktuurilt hoopis mõistatust. Nende abil, täpsemalt blondiinide, tee ületamise ja pirnikeeramise anekdoote analüüsides, uurisid Attardo, Ruch ja Raskin GTVH paikapidavust.⁴⁴ Nalja objekti ja selle äravahetamatuse tuvastamine on oluline, kui eristada seriaalseid ja stereotüüpidele toetuvaid anekdoote. Seriaalsete anekdootide puhul ei eelda nalja objekti nimetamine (nt tegelaseks on politseinik) ühegi konkreetse stereotüübi vallandumist; sama anekdoodi tegelaseks võib olla ka advokaat, poolakas või Illar Hallaste. Stereotüüpidele toetuvad anekdoodid on etnilised naljad, mis kasutavad naljas mõnda rahvusele omistatavat tunnust liialdatud, moonutatud kujul. Seni nimetatud loogilistele operatsioonidele lisandus gestaltpsühholoogiast laenatud objekti ja tausta äravahetamise mehhanism. Kõrgeima tasandi kategooriad on situatsioon ja skript. Situatsioon tähendab kõiki abivahendeid, mille abil luuakse anekdoodi olustik. Skriptiks on anekdootidel üks Raskini poolt loetletutest põhivastandustest, näiteks seks/mitte-seks. Raskini ja Attardo teooriad on pakkunud teoreetilise aluse JAPE (Joke Analysis and Production Engine) ehk kalambuuriidele rajaneva huumori genereerimise programmi loomisele.⁴⁵

Evolutsiooniline teooria seab eesmärgiks olla universaalne kõikide kultuuride lõikes. Sellised

⁴³ Vt ka märkused nr 2 ja 3 eespool, lk 1

⁴⁴ Blondiinide ja pirnikeeramise kohta on ka eesti keeles olemas naljatraditsioon, näiteks see: K: Mitu politseinikku on vaja, et lambipirn vahetada? V: Viis: üks seisab laual ja hoiab pirnist kinni, ülejäänud neli seisavad ümber laua ja joovad, kuni lagi keerlema. Sellest, miks loomad (kana, kilpkonn) üle tee lähevad, vastab eesti traditsioonis vähese käibega ja üldse mitte tsükli mõõtu välja andev keerdküsimus: "Miks läheb jänes üle tee? – Sest tee alt ei saa." Teooria valideerimisest vt W. Ruch, S. Attardo, V. Raskin, Toward an Empirical Verification of the General Theory of Verbal Humor (GTVH), lk 134–135.

⁴⁵ K. Binsted, G. Ritchie, Computational Rules for Generating Punning Riddles. – HUMOR: International Journal of Humor Research 1997, vol. 10, nr 1, lk 25–76.

uurimused, kus evolutsiooniteooria kuulub teoreetilisse tausta, käsitlevad näiteks naeru ja füsioloogiat, laste kognitiivset huumori mõistmise ja loomise võime arengut, naeru funktsiooni evolutsioonis, esteetikat ja mängu jne. Lähtepunktiks on eeldus, et naermise ja naljategemise võime on inimese närvisüsteemi universaalne ja inherentne osa (nt ilmneb väikelastel juba enne keerukamate kognitiivsete protsesside teket) ning täidab seega kohandumuslikku funktsiooni.⁴⁶

Huumor ilukirjanduses ja pildikunstis

Aukartustäratavalt suur on ilukirjandusliku huumori teemaliste uurimistööde hulk, see on arvukuselt teine suund peale uurimuste, kus käsitletakse huumorit eri kultuurides. Sellegipoolest on tegu üsna isoleeritud uurimissuunaga, mis toimib iseseisvalt, laenamata probleeme või lahendusi ülejäänud uurimisvaldkondadest. Kirjandus pakub palju võimalusi huumori analüüsiks ning huvitub huumorist kui tekstist,⁴⁷ mis on võrdustatud tähtsuse poolest nõ tõsise tekstiga, mitte kui nähtusest ühiskonnas. Sotsioloogilisem lähenemine kirjandusele ilmneb feministlikes käsitlustes, kus naistegelaste huumorikasutuses otsitakse stereotüüpsete soorollide ümberlukkamist. Sealjuures lähtutakse eeldusest, et huumor on valdavalt meeste mängumaa, kus elatakse välja agressiivsust, luuakse tugevaid sõprussidemeid ning räägitakse naistest seksistlikke anekdoote. Seega tähendavad naistegelased, kellele autor omistab huumorimeelt ja naljade rääkimise võimet, vastuhakku traditsioonilisele nägemusele naisest kui nalja objektist, mitte selle loojast.

Huumorit (inkongruentsi, liialdust, moonutusi) kasutatakse skulptuuris ja maalikunstis näiteks sotsiaalsete ebakohtade kajastamiseks.⁴⁸ Koomiksid ja karikatuurid, selleks kohaldunud kujutava kunsti liigid, on sotsioloogilises analüüsis tänuväärseks materjaliks.⁴⁹ Kujutav kunst, mida vürtsitab huumor, kutsub esile naeru enne teisi reaktsioone või sootuks nende asemel. Huumor üllatab, tõmbab tähelepanu ja hoiab vaatajat enda valduses, lubamata sügavamale laskuda. Seetõttu on tal ka omadus olla märkamatu mõjusam – tõsise kunsti õokeeriv või vihastav otsekohesuse võib tekitada trotsi sõnumi pealetükkivuse vastu, kuid koomiline kunst edastab sõnumi kavalusega.⁵⁰ Erinevad kunstivoolud suhtuvad huumorisse erinevalt: näiteks sürrealistlikes ja dadaistlikes töödes põimuvad tihedalt huumor ja tõsisus, kuid 19. sajandi rahvusromantistlik paatos ei salli huumorit, mis vaid rikuks üllast kunsti.

Ka muusikas võib leida verbaalse huumoriga sarnaseid mehhanisme. Inkongruentsi võib analüüsida muusikas samamoodi kui ilukirjanduslikus tekstis.⁵¹ Ootamatu trummisoolo sümfoonilises muusikapalas kutsub esile naerureaktsiooni nagu ootamatu puánt loetud või kuulnud verbaalses huumoris.

Meediauuringud on populaarne uurimissuund. Filmidest pälvivad enim tähelepanu huumoriseriaalid. Kuid uurimused komöödiatest ja huumoriseriaalidest tegelevad komöödia ja selle sotsioloogilise tausta seostega, sotsiaalsete gruppide representatsiooni ja

⁴⁶ J. E. Caron, From ethology to aesthetics: Evolution as a theoretical paradigm for research on laughter, humor, and other comic phenomena. – HUMOR: International Journal of Humor Research 2002., vol. 15, nr 3, lk 245-281.

⁴⁷ Wladislaw Chlopicki üritas analüüsida huumorikat teksti kui mitmest naljast koosnevat jada (vt artiklis: An approach to the analysis of verbal humor in short stories. – HUMOR: International Journal of Humor Research 1997, vol. 10, nr 3, lk 333-347); sama suunda arendab ka Salvatore Attardo, eesmärgiks GTVH validerimine (vt S. Attardo, Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis, 2001).

⁴⁸ M. Mathias, Humorous Art: Responses to Social Concerns. Ettekanne ISHS 14. konverentsil Bertinoros, Itaalias (3.-7. juuli 2002. a).

⁴⁹ *The Center for the Study of Cartoons and Caricature* Canterbury Kenti ülikooli juures on kogunud regulaarselt koomikseid ja karikatuure kõikidest Briti suurematest päevalehtedest alates aastast 1973. Andmebaas on ka elektrooniliselt kättesaadav ja pakub huvitavat uurimis- ja võrdlusmaterjali – vt aadressil: <http://library.kent.ac.uk/cartoons/about/aims.php#archive>

⁵⁰ W. W. Reeves, The Art in Humor, the Humor in Art. – American Art 2002, vol. 15, nr 2, lk 2-7.

⁵¹ E. Bellina, From the Model of musical Competence to the General Theory of Verbal Humor and Its Possible Applications in Music. Ettekanne ISHS 14. konverentsil Bertinoros, Itaalias (3.-7. juuli 2002. a).

identiteediküsimuste jms-ga, jättes suurema tähelepanuta selle, mis inimesi komöödiaid vaadates naerma ajab. G. Kuipers uuris komöödiaseriaalide huumorimehhanisme ja leidis, et peale lühikeste verbaalsete naljade tuleks analüüsida ka koomilisi situatsioone ja karaktereid, mis oma stereotüüpseusega ja kordustega vaatajates naeru esile kutsuvad.⁵²

Huumori teadusliku uurimise ajalugu on kestnud juba ligi sajandi (millest aktiivsem ja organiseeritum etapp algas 1970ndatel), kuid ka praegu ei osata veel üheselt määratleda uurimise aluseks olevaid põhimõisteid. See võib takistada edasiliikumist uutele aladele, näiteks kasutada tänapäevase tehnika saavutusi andmete kogumise või nende analüüsimise vallas. Huumori uurimine ei jõua tehnika arenguga sammu pidada. Psühholoogias ja füsioloogias kasutatakse ajutegevuse kaardistamiseks aina täpsemaid aparate, kuid takistuseks võib saada see, et uurides aju aktiivsust naermise ajal ja aju erinevate piirkondade seoseid huumoriga, pole teada, mis täpselt on naer ja milliseid huumori liike võib eristada. Peaks selgeks tegema, kas argimõtlemises levinud ja teaduslikus kirjanduses igal moel kasutatud termineid nagu huumor, nali või naer saabki üldse täpselt defineerida (kui abiks on erinevate valdkondade teadlased), või sõltub definitsioon lähenemisnurgast. Siiski, vaatamata segadusele mõistete osas, on huumori uurimine vägagi elujõuline valdkond.

---

⁵² G. Kuipers, *The Humor of Sitcoms. An Exploration of the Humor of American and Dutch Television Comedies*. Ettekanne ISHS 14. konverentsil Bertinoros, Itaalias (3.–7. juuli 2002. a).